

zans imparatoru ilân edilen Domestikos Bardas Skleros'un İmparator II. Basileios'a karşı karargâh olarak kullandığı Hısnızıyâd'a (Harput) geldi ve ondan yardım istedi. Ancak Bardas Skleros taht kavgası yüzünden Gazanfer'e yardım edemedi. Gazanfer buradan kız kardeşi Cemile ile birlikte Rahbe'ye döndü. Daha sonra Âmid'e gitti. Bu sırada Aduddevle'ye başvurup barış talebinde bulunduysa da cevap alamadı. Aduddevle Meyyâfârikîn'i, el-Cezîre'yi ve Hamdânîler'e ait diğer bazı yerleri ele geçirdi; Âmid ve Rahbe'yi de topraklarına kattıktan sonra Bağdat'a döndü (Zilkâde 368/Haziran 979).

Gazanfer Fâtımîler'den yardım sağlamayı umarak Dimaşk'a hareket etti. Fakat şehre hâkim olan Türk Emîri Aftegin'in adamlarından Kassâm el-Ayyâr onu Dimaşk'a sokmadı. Şehir dışında bir yerde konaklayan Gazanfer, Fâtımî Halifesi Azîz-Billâh'a haber gönderip Suriye'nin idaresini kendisine bırakmasını istedi. Halife onu bir süre oyaladıktan sonra Mısır'a çağırdı. Ancak Gazanfer Mısır'a gitmeyip bir müddet Dimaşk önlerinde bekledi ve Benî Ukayl ile birlikte Remle'ye hareket etti. Remle Hâkimi Müferric b. Dağfel b. Cerrâh et-Tâî ile Remle yakınlarında cereyan eden savaşta Gazanfer ve müttefiki Benî Ukayl bozguna uğratıldı. Yakalanan Gazanfer 2 Safer 369'da (29 Ağustos 979) öldürüldü.

İbn Havkal, Gazanfer'in o devrin en zengin iki hükümdarından biri (diğeri Endülüs Emevî Hükümdarı III. Abdurrahman) olduğunu söyler (*Şaretü'l-arz*, s. 113). Onun ölümüyle el-Cezîre ve Musul'da Hamdânî hâkimiyeti sona ermiş, hânedan mensuplarının bir kısmı Büveyhîler'e, bir kısmı da Fâtımîler'e tâbi olmuştur. Aduddevle, Ebû Tâhir İbrâhîm ile Ebû Abdullâh Hüseyin'in Musul'da Büveyhîler'e tâbi olarak hüküm sürmelerine izin ver-

miş, ancak çok geçmeden Nusaybin ve Beled'i ele geçiren Ukaylî Emîri Ebû'z-Zevvâd Muhammed b. Müseyyib, Ebû Tâhir İbrâhîm'i öldürüp Musul'a hâkim olmuştur (380/990).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Havkal, *Şaretü'l-arz*, s. 107, 113; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, II, 203-206, 239, 252, 254-255, 289-292, 303-304, 315-318; III, 175-179; Rûzrâverî, *Żeylû Kitâbi Tecâribü'l-ümem* (nşr. H. F. Amedroz), Kahire 1334/1916, s. 30-32; İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 21-22; İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu Meyyâfârikîn*, s. 29-30; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 372, 375, 387; VII, 8; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 216, 225, 241, 251-252; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 114-117; Ebû'l-Ferec [İbnü'l-İbrî], *Târîhu muhtaşari'd-düvel* [baskı yeri ve yılı yok], s. 169, 171; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXV, 135-148; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVI, 306-307; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 172-173; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, IV, 131-132, 136; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 59-60; M. Canard, *Byzance et les musulmans du proche orient*, London 1973, VI, 101, 106-107, 111; XI, 55, 57; XIII, 103; a.mlf., "Hamdânîds", *El²* (İng.), III, 127-128; a.mlf., "Abû Taghlib", *El² Suppl.* (İng.), s. 36-37; Mustafa eş-Şek'a, *Fünûnü's-şî'r fî müctema'i'l-Hamdâniyyin*, Beyrut 1981, s. 116, 130, 137, 140, 156; Said ed-Dıvecî, *Târîhu'l-Mevsûl*, Musul 1402/1982, I, 132-144; Reşîd Abdullah el-Cümeylî, *Dirâsât fî târîhi'l-hilâfeti'l-Abbâsiyye*, Rabat 1984, s. 280-283; "Gazanfer", *İA*, IV, 730; M. Sobernheim, "Hamdânîler", a.e., V/1, s. 180; Fikret İşıltan, "Seyf-üd-devle", a.e., X, 538; Sâdık Seccâdî, "Âl-i Hamdân", *DMBİ*, I, 689-690; Erdoğan Mercil, "Bahtiyâr", *DİA*, IV, 523-524.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

GAZANFER AĞA KÜLLİYESİ

İstanbul Fatih'te
XVI. yüzyıl sonlarında
yapılan külliye.

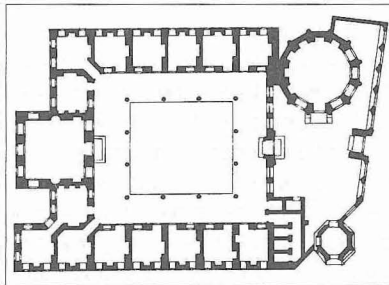
Medrese, türbe ve sebilden ibaret olup eski Kırkçeşme mahallesinde Bozdoğan su kemerinin Halic tarafında bulunmaktadır. Bânisi, 23 Receb 1011'de (6 Ocak

1603) idam edilen, III. Mehmed'in kapı akağalarından Macar asıllı Gazanfer Ağa'dır. Dâvud Ağa'nın Hassa başmimarı olduğu yıllarda inşa edildiğinden onun tarafından yapıldığı tahmin edilmektedir.

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin tesbitlerine göre, Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü kuyûd-ı kadîmesinde 571 sayılı *İstanbul Sâni Vakfiye Defteri*'nin 11 ve 12. sayfalarında, Kapağası ve Odabaşı Gazanfer Ağa b. Abdurrahman'ın "evâhir-i cemâziyelülâ 1004" (Ocak 1596) tarihli vakfiye sûreti bulunmaktadır. Burada, "Kırkçeşme denmekle mâruf bir mahall-i latîfte dört yol ağzında on yedi adet hücreyi ve dershâneyi müstemil... bir medrese-i şerife bina ettiler" denildikten sonra medreseye bitişik olarak, "Dört yol ağzında makbûl-i cumhûr ve matbû-i ehl-i şûur bir sebîl-i bî-adîl bina ettiler" cümleleriyle sebîlin de külliye-yeye eklendiği bildirilir. Vakfiyeden ayrıca, Gazanfer Ağa'nın Gediz'de cami ve sıbyan mektebiyle Üsküdar'da çeşmeler vakfettiği, kendisi için külliyesi yanında bir de türbe yaptırdığı öğrenilmektedir. Ayasofya Camii yanında ve Alemdar Yokuşu kenarındaki Câfer Ağa (Soğuk Kuyu) Medresesi Mimar Sinan tarafından yapılırken bânisinin 964 Zilhiccesinde (Ekim 1557) ölümü üzerine yapı Gazanfer Ağa adlı bir kişi tarafından 967'de (1559-60) tamamlanmıştır. Bunun Kırkçeşme'deki külliye'nin bânisiyle aynı kişi olduğu kabul edilirse de iki yapının inşası arasındaki otuz yılı aşkın süre bu hususta şüphe uyandırmaktadır. Halbuki İstanbul'un Anadolu yakasında Haydarpaşa çayırı yakınında eski Bağdat yolu kenarındaki Ayrılık Çeşmesi ve Namazgâhı'nın da ilk kurucusunun bu külliye'nin bânisi Gazanfer Ağa olduğunda şüphe yoktur. Ayrıca bu zat Otakçılar Mescidi'ni ihya ettirerek yanında bir kuyu ve sebîl vakfetmiştir.

Halic kıyılarında başlayıp Marmara'ya doğru uzanan büyük yangınlarda zarar gören külliye 1782 yangınında harap olmuş, fakat derhal tamir edilmiştir. 13 Rebîülâhîr 1286 (23 Temmuz 1869) tarihli İstanbul medreseleri listesine göre içinde yirmi beş kişi barındıran bu medrese, 20 Ağustos 1330'da (2 Eylül 1914) yazılan bir raporda, "Otuz kişi ikamet edebilir" kaydıyla zikredilmiştir. Aynı yazıda medresenin durumu oldukça ayrıntılı biçimde verilmiştir: "Zemine muttasıl ve yenice tamir olunmuş on dört odası olup arka pencereleri olmakla cereyân-ı havâyâ müsaitçe ise de tarz-ı inşâsından

Gazanfer Ağa Külliyesi ve planı - Sarachane / İstanbul

nâşi nüfûz-ı ziyâya pek de müsait olmadı gibi, şehrin su kemerleri ittisâlinde olduğundan ziyade râtîb bir haldedir. Odalar ikişer kişi alır, gusûlhâne ve çamaşırhânesi muhtâc-ı ta'mîrdir. Abdesthâneleri kâfi ve tamir olunmuştur. Müsait vüs'atte bir avlu, ders okunur bir dershâne ve tulumba ile işler bir şadırvanı mevcuttur. Bazı mahalleri tamir ve fennen bazı tâdilât ve ıslahat ile zararsız bir medrese olur ise de yanındaki su kemerleri sebebiyle medresayı rutubetten kurtarmak müşkül olduğundan talebe iskânında nazar-ı ehemmiyyete alınmak lâzımdır." Bu rapora 1332 r. (1917), 1334 r. (1919) ve 1336 r. (1920) yıllarındaki kadrosuyla ilgili derkenarlar da ilâve edilmiştir. Bu kayıtlardan, külliye'nin, 1908 yılı Ağustosundaki büyük yangında bütün çevresi harabe haline geldikten sonra tekrar kullanılabilir duruma getirildiği anlaşılmaktadır.

Cumhuriyet döneminde medreseler kapatıldıktan sonra yıkılmaya bırakılan külliye, Lütfi Kırdar'ın İstanbul valisi ve belediye başkanlığı yıllarında açılan yeni Atatürk Bulvarı'nın tam kenarında kaldığından bütün perişanlığı ile meydana çıkmıştı. Bulvarın iki tarafına rastlayan Sekbanbaşı, Revânî Çelebi, Yahyâ Güzel mescitleri, Kırkçeşmeler gibi pek çok tarihî eserin arsalarını kazanmak için yıktırılıp ortadan kaldırılmasına karşılık bu külliye kurtulmuş ve 1943-1944 yıllarında Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından tamir edilmiştir. İstanbul Belediyesi bu rayı Şehir Müzesi olarak düzenlemiş ve İstanbul'a dair çeşitli eserleri teşhir etmiştir. Belediye Başkanı Bedrettin Dalan döneminde bu eserlerin bir kısmı Yıldız Sarayı'ndaki mekânlara taşınmış ve boşalan Gazanfer Ağa Medresesi Karikatür ve Mizah Müzesi olarak yeniden düzenlenmiştir. 1994'te bu müzenin de kapatılmak istenmesi üzerine baş gösteren tartışmalar sonunda burası müze halinde bırakılmıştır.

Gazanfer Ağa Külliyesi, XVII. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlayan, bir camiye bağlı olmaksızın yapılan başlı başına medreseden ibaret küçük külliyelerin ilk örneklerindendir. Kovacılar caddesi üzerindeki esas girişi küçük bir dış avluyla açılır. Burada Gazanfer Ağa'nın çokgen biçimindeki türbesi yükselir. Bu dış avlu duvarının sol köşesinde ve bulvarın kenarında sebîl bulunur. Ayrıca avlunun içinde türbelerin etrafında, en eskisi 1025 (1616) tarihli olan on kadar kabirden meydana gelen küçük bir de hazîre vardır.

Bu ön avludan, ikinci bir cümle kapısından geçilerek ulaşılan medrese kısmı muntazam bir plana sahiptir. Sebîlin arkasına yerleştirilen abdesthaneler dışında, ortadaki baklavalı başlıklı mermer sütunlara sahip revaklı bir avlunun etrafında talebe hücreleri sıralanır. Ortasındaki şadırvan 1943-1944 tamirinde yapılmıştır. Evvelce burada bir şadırvanın bulunup bulunmadığı bilinmemektedir. Girişin tam karşısında üstü kubbe ile örtülü, kare planlı mescid-dershane yer alır. Bunun mukarnaslı bir mihrabı vardır. Kubbeli hücrelerin her birinde bir ocakla dolaplar bulunur. Bu odalar hem avludan hem de dış duvarlara açılan pencerelerden hava ve ışık alır. Muntazam planlı Osmanlı medreselerinde olduğu gibi köşelerdeki hücrelere geçiş şevli girişlerle sağlanmıştır. Ancak güneyde bulvar tarafındaki hücrenin arkasına ilâve edilen bir hücreye geçiş önündeki odadan mümkün olmaktadır. Medresede plan bakımından yalnız on beş hücre bulunmasına karşılık vakfiyesinde on yedi hücreden söz edilmesine bir anlam verilememiştir. Dershaneyi ve helâları da Ekrem Hakkı Ayverdi'nin düşündüğü gibi mevcut sayıya katmak ise mümkün değildir.

Gazanfer Ağa'nın külliye'nin ikinci unsurunu teşkil eden türbesi, dış avlunun kuzeybatı köşesinde kesme taş kaplı onikigen planlı kubbeli bir yapıdır. İçi iki sıra pencere ile aydınlanmıştır. Alt sırada ayrıca pencere aralarında dolaplar vardır. İçinde pencerelerin üstlerinde kalem işi nakışların kalıntıları görülür. Burada Gazanfer Ağa'ninkinden başka iki de kadın sandukası bulunmaktadır.

Külliye'nin dış avlu duvarının kuzeydoğu köşesinde bulunan sebîl sekiz köşeli olup bunların beşi dışarı taşar. 1943 yılı tamirine kadar çok harap durumda iken bu tarihte üzerine geniş bir saçak yapılmıştır. Şebekelerin aralarında çift renkli taşlardan işlenmiş sivri kemerleri taşıyan, mukarnaslı başlıklı mermer sütun-

lar vardır. Kemer içinde taştan oyma kafesler bulunur. Altlarındaki şebekeler ise tunç dökümdür. Sebîlin içinde bir de kuyu ağızı mevcuttur. Kubbesinde ise malakârî süsleme vardır. İstanbul'un klasik Osmanlı medreselerinin en güzellerinden olan Gazanfer Ağa Medresesi yer seçimi bakımından talihsiz bir yapı olmuştur. Öğleden sonra güneşini tamamen engelleyen Bozdoğan Kemerî'nin çok yakınında inşa edilmiş olması onu rutubetli bir yapı durumuna sokmuştur.

BİBLİYOGRAFYA:

- Ayvanşarâfî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 288-289; a.e.: *Camilerimiz Ansiklopedisi* (haz. İhsan Erzi), İstanbul 1987, II, 130-133; İzzet Kumbaracılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938, s. 65; Semavi Eyice v.dğr., *Fotoğraflarla Fatih Anıtları*, İstanbul 1988, s. 104; *Fâtih Camileri ve Diğer Tarihî Eserler* (haz. Fâtih Müftülüğü), İstanbul 1991, s. 237; Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s. 295; Muzaffer Erdoğan, "Mimar Davud Ağa'nın Hayatı ve Eserleri", *TM*, XII (1955), s. 179-204; Ekrem Hakkı Ayverdi, "Gazanfer Ağa Manzûmesi", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, III, İstanbul 1957, s. 85-96 (ayrıca röleveller ve 8 levhada 21 resim); a.mlf., "Gazanfer Ağa Medresesi, Türbesi ve Sebili", *İst.A*, XI, 6024-6027; Mübahat S. Küçükoglu, "1869'da Faal İstanbul Medreseleri", *TED*, VII-VIII (1977), nr. 150, s. 323; a.mlf., "Dârü'l-Hilâfeti'l-'Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", *İTED*, VII (1978), s. 79-80; Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Gazanfer Ağa Külliyesi", *DBİst.A*, III, 375-377.

SEMAYİ EYİCE

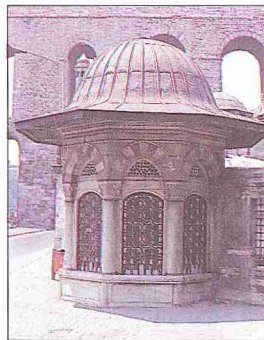
GAZANFER et-TEBRİZİ

(غانفر التبریزی)

Fahrüddin Ebû İshâk İbrâhîm
b. Muhammed Gazanfer et-Tebrîzî
(ö. 678/1280'den sonra)

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin
vefatı sırasında yanında bulunan
iki tabipten biri.

Hayatı hakkında bilgi yoktur. Nisbesinden Tebrizli olduğu anlaşılmakta, doğum tarihi ise bilinmemektedir. Ancak XII. yüzyılın sonlarında doğduğu söylenebilir. Çünkü İbn Hebel diye tanınan Mühezzebüddin Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Ali el-Bağdâdî'nin (ö. 610/1213) *el-Muhtâr fi't-ṭıbb*'ının dört ciltlik bir nüshasını (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3620) 610 yılında Sivas'ta istinsah eden Ebû İshak İbrâhîm b. Muhammed ile Fahreddin Ebû İshak İbrâhîm b. Muhammed Gazanfer'in aynı kişi olması muhtemeldir. İbn Sînâ'nın *Envârü'l-efkâr* adlı eserinin, en tanınmış öğrencisi Behmenyâr b. Merzûbân tarafından yazılan on iki fasıl halindeki tenkidinin Süley-

Gazanfer Ağa
Külliyesi'nin
sebîli